

Ксенія Вікторівна ХЛАБИСТОВА,

аспірантка Київського університету туризму, економіки та права, Київ, Україна

Науковий керівник: Камінська Наталія Василівна,

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри гуманітарних

та загальноправових дисциплін Національної академії внутрішніх справ, Київ, Україна

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В СИСТЕМІ ЛЮСТРАЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ

Європейська модель люстрації не охоплює кримінальну відповідальність, як захід очищення влади. Навпаки, у європейському розумінні люстрація передбачена саме для осіб, до яких не можуть бути застосовані заходи кримінального переслідування, але які займали високі посади при колишніх режимах і підтримували їх та не продемонстрували свою прихильність демократичним принципам чи віру в них у минулому і не зацікавлені та не мають мотивів дотримуватися їх сьогодні [1].

Проте зазначений європейський принцип у галузі люстрації не був врахований українським законодавцем, при прийнятті Закону України «Про очищення влади», хоча його розробники позиціювали його як імплементацію саме європейської моделі люстрації [2]. Така концептуальна неузгодженість породила колізії між кримінально-правовими та люстраційними нормами, призвела до покладання обов'язку застосування одного з двох видів люстраційних заборон на суд, що у підсумку унеможливило їх законну реалізацію.

На нашу думку, головною причиною провалу люстраційного процесу в Україні стало сліпе запозичення європейського досвіду люстрації без осмислення історичних, політичних, та правових особливостей.

У зв'язку з чим люстрацію слід розглядати більш широко й автономно від європейського розуміння. Ми пропонуємо концепцію люстрації як постійного, міжгалузевого правового явища, що являє собою реалізацію сукупності визначених чинним законодавством юридичних засобів (люстраційних заходів), спрямованих на запобігання та протидію деградації державної влади та забезпечення якісного функціонування політико-правової системи держави. В запропонованій системі люстраційних механізмів головне місце займає кримінальна відповідальність, метою якої є охорона суспільних відносин від найбільш небезпечних діянь.

В контексті очищення державної влади до кримінальних люстраційних заходів, в першу чергу, слід віднести кримінальні покарання за службові злочини, злочини проти основ національної безпеки, але і покарання за інші злочини, які прямо не пов'язані з виконанням функцій держави, теж мають люстраційний характер, оскільки тягнуть судимість, що є перепорою для державної служби, політичної, адвокатської та іншої діяльності.

Отже, люстраційний ефект мають всі види кримінальних покарань, незалежно від їх виду чи характеру вчиненого злочину.

У світлі люстрації судової влади особливої уваги набуває кримінальне покарання, передбачене

статтею 375 Кримінального кодексу України (далі за текстом – КК України) за постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови [3].

На сьогодні застосування цієї норми не є поширеним, що зумовлено низкою чинників: починаючи від складності кваліфікації та складання обґрунтованого обвинувального акта, що вимагає глибоких знань та аналітичних здібностей та закінчуючи особливою процедурою притягнення суддів до кримінальної відповідальності та «суддівською солідарністю» з незацікавленості вироблення позитивної судової практики по цьому злочину.

Таким чином, ефективність кримінальної відповідальності як люстраційного заходу, безпосередньо залежить від якісної роботи правоохоронних органів.

Аналізуючи люстраційну перспективність кримінальної відповідальності за статтею 375 КК України, варто розглянути об'єктивну сторону цього злочину, яка полягає у постановленні суддею (суддями) завідомо неправосудного судового рішення. Неправосудним є судове рішення, в якому завідомо неправильно застосовано норму матеріального права, яке постановлено з грубим порушенням норм процесуального права, або в якому завідомо є невідповідність висновків суду фактичним обставинам справи [4, с. 872].

Якщо умисне порушення норм матеріального права досить складно довести, оскільки завжди можна списати на судову помилку у тлумаченні правової норми та складність конкретної справи, то грубе порушення норм процесуального права судом аргірі не може бути помилковим чи не умисним. Роблячи такий висновок, ми виходили з наступного. По-перше, порушення норм процесуального права суддею, що має певну фахову підготовку, яка включає в першу чергу знання норм процесуального права, може бути лише умисним. По-друге, у процесі розгляду справи, зацікавлена сторона завжди вкаже на порушення процесу, і, відповідно, ігнорування цього свідчить вже про певний умисел і не може розглядатися як проста недбалість. Тобто, всі процесуальні порушення допущені судом вже під час розгляду справи (безпідставне відкидання доказів без зазначення мотивів чи взагалі незгадування відповідного доказу у судовому рішенні; немотивована відмова у витребуванні доказів; ігнорування основних доводів сторони, не надання їм оцінки та не зазначення їх у рішенні тощо) відразу висвітлюються зацікавленою стороною в усних заявах, клопотаннях та ін. і, відповідно, не можуть визнаватися недбалістю.

За таких умов, всі скасовані судові рішення у зв'язку з допущенням грубих порушень процесуального права можуть розглядатися крізь призму компетентності та неправосудності рішення.

Зрозуміло, що за кожне скасоване рішення до відповідальності не можливо притягнути, оскільки не вистачить ресурсів правоохоронних органів чи органів суддівського врядування, однак встановити певні розумні критерії кількості скасованих рішень і характеру порушень, що зумовили початок відповідної перевірки можливо і необхідно. При цьому вид відповідальності має бути адекватним і варіюватися від дисциплінарного звільнення (за некомпетентності) до кримінальної відповідальності. Щодо видів дисциплінарного стягнення: попередження та догани з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом одного-трьох місяців, то, на наш погляд, вони мають ознаки юридичної фікції і не є ефективним заходом правового регулювання. Зокрема, попередження та догани погашаються і суддя вважається таким, що не має дисциплінарного стягнення, після спливу встановленого строку від шести до вісімнадцяти місяців і якщо його не буде піддано новому дисциплінарному стягненню та підстава для нового стягнення не матиме місця протягом вказаного строку [5].

Враховуючи практичні особливості перевірки скарг на суддів: загальна кількість скарг, тривалість перевірки по одній скарзі, кількість витрачених трудових та матеріально-технічних ресурсів на розгляд однієї скарги та ін., можна зробити висновки про недоцільність застосування дисциплінарних стягнень у виді попередження чи догани, адже витрачені ресурси на застосування таких видів стягнень не пропорційні їх результату. Крім того, розширення переліку видів дисциплінарних стягнень для суддів за рахунок трьох варіантів незначних стягнень (попередження, догана, сувора догана) несе і корупційні ризики та створює додаткові механізми тиску на суддів.

Інший підхід має застосовуватися при наявності рішень Європейського Суду з прав людини, якими встановлено факти грубих процесуальних порушень та/або умисних матеріальних порушень, які, як правило, і супроводжується порушеннями процесуальних норм.

Список бібліографічних посилань

1. Про заходи щодо ліквідації спадщини колишніх комуністичних тоталітарних систем: резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1096 (1996) // Верховний Суд України: офіц. веб-сайт. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/9ccc052ff67f623fc2257d9e0041d022/\\$FILE/%D0%A0%D0%B5%D0%B7%D0%BE%D0%BB%D1%8E%D1%86%D1%96%D1%8F%D0%9F%D0%90%D0%A0%D0%84%201096%20\(1996\).doc](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/9ccc052ff67f623fc2257d9e0041d022/$FILE/%D0%A0%D0%B5%D0%B7%D0%BE%D0%BB%D1%8E%D1%86%D1%96%D1%8F%D0%9F%D0%90%D0%A0%D0%84%201096%20(1996).doc) (дата звернення: 14.02.2017).
2. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про очищення влади» від 24.07.2014 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51795 (дата звернення: 14.02.2017).
3. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 36. Ст. 447.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє вид., перероб. та допов./за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ: Атіка, 2005. 1064 с.
5. Про судоустрій і статус суддів: закон України від 02.06.2016. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
6. Погорецький М. А. Притягнення суддів до кримінальної відповідальності за ст. 375 КК України: проблемні питання матеріального та процесуального права. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 223–234.

Таке рішення має бути підставою для вжиття люстраційних заходів – однозначного звільнення з можливою кримінально-правовою перевіркою. Більш того, на законодавчому рівні варто врегулювати питання відшкодування суддями сум, виплачених на підставі рішень Європейського суду з прав людини, з державного бюджету, як компенсацію за допущені ними порушення. Закріплення такого механізму у законодавстві може мати значний превентивний ефект. На сьогодні законодавець лише допускає можливість закріплення у рішенні Європейського суду з прав людини фактів, які можуть бути підставою для застосування дисциплінарного стягнення до судді та визначає порядок обрахування строків застосування стягнень (ч. 12 ст. 109) [5].

Кримінальна відповідальність за статтею 375 КК України може бути розглянута і як захід спрямований на люстрацію деструктивного законодавства. Так, Рішення Конституційного суду України є остаточним, оскарженню не підлягають та є частиною національного законодавства. Однак, окремі рішення прийняті у відповідні періоди, що визначаються політичними домовленостями, тиском на суд, корупційністю, чи, мовою люстраційного закону «узурпацією влади» мають бути скасовані. Одним з наявних сьогодні способів є визнання рішення неправосудним. Що стосується дискусії щодо можливості притягнення суддів Конституційного суду України до кримінальної відповідальності за ст. 375 КК України, то ми погоджуємося з професором М. А. Погорецьким, що прийняття суддями Конституційного Суду України завідомо неправосудного рішення також є злочином, передбаченим ст. 375 КК України. Такий висновок ґрунтується на положеннях ч. 3 ст. 124 Конституції України та ч. 3 ст. 1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» згідно з якими судочинство в Україні здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції. Отже, Конституційний Суд України також бере пряму участь у формуванні справедливого, неупередженого та незалежного правосуддя [6, с. 230–231].

Проведений аналіз свідчить, що кримінальна відповідальність може бути ефективним люстраційним заходом за умови належного виконання правоохоронними органами вимог кримінального законодавства та наявності політичного усвідомлення мети та механізмів люстрації.

Одержано 15.02.2017